

Frister en marin karriere?

Holdninger og ambisjoner blant et utvalg marinstudenter

Frister en marin karriere?

Holdninger og ambisjoner blant et utvalg marinstudenter

ISBN 82-92447-06-7

Utgitt: Oslo, mai 2005

Om lag: Enzo Finger Design AS

Trykk: ILAS Grafisk

Copyright © Teknologirådet

Elektronisk publisert på www.teknologiradet.no

Innholdsfortegnelse	side
Forord	7
Sammendrag	9
Kapittel 1 Innledning	11
1.1 <i>Bakgrunn</i>	11
1.2 <i>Om undersøkelsen</i>	12
1.3 <i>Rapportens struktur</i>	12
Kapittel 2 Motiver og muligheter i marin sektor	14
2.1 <i>Motiver for valg av studieretning</i>	14
2.2 <i>Hva kjennetegner "drømmejobben"?</i>	15
2.2.1 <i>Utviklingsmuligheter</i>	15
2.2.2 <i>Trygghet, stabilitet og jobbsikkerhet</i>	17
2.2.3 <i>Lønn</i>	17
2.2.4 <i>Beliggenhet</i>	18
2.3 <i>Oppsummering</i>	19
Kapittel 3 Hvilket bilde har studentene av næringen?	20
3.1 <i>Ung næring full av muligheter</i>	20
3.2 <i>Frynsete omdømme</i>	23
3.3 <i>Lite satsing på hjemmemarkedet</i>	24
3.4 <i>Media forsterker negativt image</i>	25
3.5 <i>Oppsummering</i>	26
Kapittel 4 Er næringen interessert?	28
4.1 <i>"Det virker som de ikke trenger oss"</i>	28
4.1.1 <i>Næringen er lite synlig</i>	28
4.1.2 <i>Utsiktene for jobb har endret seg</i>	30
4.1.3 <i>Kulturkløft og akademikerskepsis</i>	31
4.1.4 <i>Kontakter og nettverk avgjør</i>	32
4.2 <i>Lærestedene må også gjøre seg mer synlige og attraktive</i>	33
4.3 <i>Oppsummering</i>	33
Kapittel 5 Noen anbefalinger fra studentene	35
Referanser	37
Appendiks Nærmere om undersøkelsen	38

Forord

I St.meld. nr. 19 (2004-2005) *Marin næringsutvikling – Den blå åker* peker Regjeringen på at det er et stort potensial for økt verdiskaping i norsk marin sektor. Norge har naturlige fortrinn i form av nærhet til fersk fisk og en kystlinje som egner seg for utstrakt havbruk. Men en like viktig suksessfaktor er kompetansen blant folk i næringen.

Dersom norsk marin sektor også i fremtiden skal utvikle lønnsomme og kunnskapsintensive bedrifter som kan konkurrere i markedene med høyt prisede kvalitetsprodukter, er det viktig at dagens unge ser mulighetene og utfordringen i å være med på denne utviklingen.

Teknologirådet har derfor ønsket å undersøke hva som er ambisjonene til dagens studenter innen marine fag. Opplever de marin sektor som en attraktiv karrierevei i fremtiden? Føler de seg ettertraktet og etterspurt av næringen? For å få innsikt i dette har vi våren 2005 gjennomført en fokusgruppeundersøkelse med studenter i marine fag på tre ulike studiesteder.

Undersøkelsen er en del av Teknologirådets prosjekt *Marin verdiskapning*, hvor vi parallelt har utfordret en ekspertgruppe fra næringen og forskningsmiljøene til å utpeke satsingsområder for å fremme en markedsorientering og lønnsom marin næringsutvikling. Anbefalingene fra ekspertgruppen er presentert i nyhetsbrev 10, mai 2005, *Marin næringsutvikling: fra råstoff- til forbrukerfokus*.

Disse to bidragene – fra dagens og morgendagens kompetansepersoner – gir et interessant bilde av utfordringene for marin sektor. På den ene siden varsler myndighetene med god grunn en kvalitetsreform for næringen basert på høy kompetanse. På den andre siden står marin studenter som opplever at deres kompetanse ikke etterspørres eller gis plass i den samme næringen. Dette er et paradoks som både myndighetene og næringen gjør lurt i å ta på alvor.

Vi vil takke studenter og ansatte ved Norges Fiskerihøgskole (NFH) i Tromsø, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) Trondheim og Universitetet for miljø- og biovitenskap (UMB) på Ås for deltakelse og hjelp med tilretteleggelse av undersøkelsen. Det var en velorientert og interessert gruppe studenter som deltok i arbeidet. Vi håper at deltakelsen i fokusgruppene også inspirerer til nye tanker og videre diskusjoner på de tre lærestedene.

Arbeidet med denne fokusgruppeundersøkelsen ble gjennomført av cand. polit. Anne Lise Jørgensen fra Teknologirådets sekretariat. Prosjektleder Hild Lamvik har bistått i gjennomføringen av undersøkelsen.

Tore Tennøe
Sekretariatsleder
Teknologirådet

Sammendrag

Fiskeri- og havbrukssektoren er i dag en av Norges viktigste eksportnæringer. Utviklingen innenfor marin sektor har imidlertid ikke bare vært positiv de senere år. Regjeringen markerer gjennom stortingsmeldingen *Marin næringsutvikling – Den blå åker* (St.meld. nr 19 (2004-2005)) et ønske om en dreining for marin sektor fra et råvareperspektiv til et forbruker- og markedsperspektiv.

Myndighetene erkjenner at potensiell mangel på relevant arbeidskraft kan bli en betydelig hemsko for utvikling av fiskeri- og havbruksnæringen.

Teknologirådet har på denne bakgrunn ønsket å kartlegge holdninger og ambisjoner i forhold til fiskeri- og havbruksnæringen blant studenter som er ferd med å avslutte marine studier. Vi har derfor gjennomført en fokusgruppeundersøkelse med interesserte studenter innenfor ulike marine fag ved universitetene i Tromsø, Trondheim og på Ås. Sentrale spørsmål for denne rapporten er:

- Fremstår fiskeri- og havbruksnæringen som en attraktiv næring å jobbe i for studentene i fremtiden?
- Hvilket bilde har studentene av fiskeri- og havbruksnæringen?
- Føler studentene seg etterspurt som arbeidskraft i fiskeri- og havbruksnæringen?
- Hva er studentens råd og anbefalinger?

Studentene oppfatter næringen som ung, spennende og full av muligheter. De er optimistiske med tanke på fremtidig utvikling, og trekker frem attraktive områder som fôr, nye arter, arealforvaltning, marine næringsmidler, økonomi, organisasjon og ledelse, samt markedsføring og salg. Som en ung næring er mye gjort innen marin sektor. Mens utfordringene i mer modne næringer består i å forbedre og modifisere allerede eksisterende kunnskap, teknologi eller metoder, mener studentene at de i fiskeri- og havbruksnæringen faktisk være med å skape noe nytt.

Studentene er samtidig mer dempet i troen på næringens fremtidsutsikter, enn det myndighetene og en rekke forskningsinstitutter har vært i de mange prognosene som har vært lagt frem de senere år. Studentene har ikke tro på at veksten vil bli like stor eller komme like hurtig som enkelte av rapportene forespeiler.

Næringen oppfattes også som utrygg og ustabil, noe "gubbete" og preget av lite samarbeid. Dette er et bilde som gjør fiskeri- og havbrukssektoren mindre attraktiv i deres øyne.

Studentene gir i tillegg uttrykk for at fiskeri- og havbruksnæringen har et frynsete omdømme i opinionen. Dette påvirker studentenes egne karrierevalg, men har også betydning for rekrutteringen til og oppslutningen om næringen fra samfunnet generelt. Studentene har inntrykk av at næringen forbindes med grisgrendte strøk, uetisk praksis, og at den ikke møter de økende kravene om bærekraftig forvaltning og etikk i tilstrekkelig grad. Næringen selger dessuten sjømat av lav kvalitet på det norske marked. I tillegg er studentene forundret over hvor lite oppmerksomhet det er rundt fisk og sjømatprodukter i kystlandet Norge.

Media og forelesere er studentenes viktigste kilder til inntrykk av fiskeri- og havbruksnæringen. Mens media har bidratt til å skape, eller forsterke, et negativt bilde av fiskeri- og havbruksnæringen, bidrar undervisning og studier til større interesse, helhetsforståelse og et bedre inntrykk av næringen.

Studentene opplever mange barrierer på vei inn i næringen. De er av flere grunner ikke overbevist om at næringen trenger deres kompetanse:

- Med unntak av noen få store aktører er næringen ”usynlig” for studentene. Mens aktører innen landbruksbasert næringsmiddelindustri og petroleumsindustri viser seg frem for medstudenter på andre studiespesialiseringer, er fiskeri- og havbruksnæringen så å si fraværende. Studentene kjenner følgelig lite til industriens behov og karrieremulighetene der. Enkelte uttrykker sågar noe resignert at ”det virker som de ikke har bruk for oss.”
- Mulighetene innen fiskeri- og havbruksnæringen har endret seg. Da studentene startet sine studier omkring årtusensskiftet var det stor optimisme på næringens vegne. Dette var medvirkende årsak til valg av studievei for flere av studentene. Når de nå står på trappene ut i yrkeslivet fortøner virkeligheten seg annerledes. Det er i dag færre jobber å søke på, og optimismen er ikke like stor. Studenter har god utdanning og stor interesse, men føler seg både overkvalifisert og underkvalifisert på jobbmarkedet. De oppfatter i tillegg en skepsis til høyt (akademisk) utdannede studenter i næringen, noe jentene i undersøkelsen er spesielt vare for.
- Uten praksis er det i dag vanskelig å komme seg inn på jobbmarkedet. Fiskeri- og havbruksnæringen kan synes å være spesielt vanskelig å få innpass i for studenter som ikke kommer fra lokalsamfunn med slik aktivitet eller mangler kontakter i næringen. Flere studenter har hatt problemer med å skaffe seg sommerjobber og praksis innen oppdrettsnæringen fordi ”de lokale guttene” ofte prioriteres.

Det pekes på at også lærestedene har et ansvar i forhold til nye studentmasser og i forhold til å bygge relasjoner med næringen som studentene skal ut i. Kontakten mellom dagens unge, lærestedene og fiskeri- og havbruksnæringen er avhengig av markedsføring og relasjonsbygging fra universitetene og høyskolene sin side.

Vi har bedt studentene komme med noen råd og anbefalinger til næringen, myndighetene og utdanningssektoren. De råd som presenteres er konsentrert rundt tre hovedpunkter:

- Næringen må bli synlig overfor studentene, og i opinionen generelt, og må selv jobbe for å skape seg et bedre image.
- For at ungdom og studenter skal se fiskeri- og havbruksnæringen som attraktiv, er det viktig at næringen kjenner sin besøkestid og slipper til ny kompetanse.
- Økt fokus på samarbeid og kompetansedeling gjennom hele verdikjeden er nødvendig dersom marin sektor skal klare målsetningen om å bli en bærekraftig næring, bestående av lønnsomme og omstillingsdyktige foretak med høy innovasjons- og nyskapningsevne.

Kapittel 1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Fiskeri- og havbrukssektoren er en av Norges viktigste eksportnæringer. Nærhet og tilgang på ressurser, samt høy kompetanse gir Norge store muligheter til ytterligere verdiskapning innenfor marin sektor.¹ Flere sentrale forskningsmiljøer og Norges forskningsråd har påpekt at det er et stort uforløst verdiskapningspotensial for Norge innen en tidsramme på 20-30 år.²

Utviklingen innen marin sektor har imidlertid ikke bare vært positiv de senere år. Både oppdrettsnæringen, fiskerinæringen og ikke minst foredlingsindustrien har slitt med lav lønnsomhet, overkapasitet, økende konkurranse, konkurser og nedbemanning. Regjeringen satte i 2001 ned et interdepartementalt Regjeringsutvalg for marin verdiskapning (RMV) for å bidra til å virkeliggjøre målsettingen om en betydelig verdiskapning i marin sektor. I strateginotatet (Fiskeri- og kystdepartementet 2004) pekes det på at en vesentlig årsak til at utviklingen ikke bare har vært positiv synes å være næringens manglende tilpasning til de endringer som har skjedd innenfor sjømatomsetningen de siste årene.

Nytt fokus for marin sektor

Regjeringen markerer i stortingsmeldingen *Marin næringsutvikling – Den blå åker* (St.meld. nr.19 (2004–2005)), et ønske om et skifte for marin sektor – fra et råvareperspektiv til et forbruker- og markedsperspektiv. Regjeringens visjon er:

”[...]en bærekraftig marin næring bestående av lønnsomme og omstillingsdyktige foretak med høy innovasjons- og nyskapingsevne.” (St.meld. nr. 19. (2004-2005), s 11)

Fokus på kompetanseheving

Norske myndigheter erkjenner at potensiell mangel på relevant arbeidskraft kan bli en betydelig hemsko for en utvikling av fiskeri- og havbruksnæringen. Tilgangen på tilstrekkelig kompetent arbeidskraft vil være en nøkkelfaktor for å realisere potensialet for marin verdiskapning. Fiskeri og havbruksnæringen vil i fremtiden kunne tilby et bredt spekter av arbeidsplasser, både til personer med erfaringsbasert kompetanse og til de som har yrkesrettet- eller høyere utdanning (St.meld. nr. 19 (2004-2005), s. 63). Det er derfor viktig at marin sektor fremstår som en attraktiv arbeidsplass for personer med relevant høyere utdanning.

Teknologirådet har i denne undersøkelsen snakket med studenter med spesiell interesse for marin virksomhet ved universitetene i Tromsø, Trondheim og på Ås. Dagens marinstudenter vil være blant hovedrolleinnhaverne i fremtidens næring. Gjennom fokusgruppeintervjuer har vi ønsket å bidra til at studenter som er i ferd med å avslutte høyere studier innen marine fag får presentert sine ambisjoner og opplevelser i forhold til fiskeri- og havbruksnæringen. Sentrale spørsmål for denne rapporten er:

¹ Fiskeri- og kystdepartementet (2004), s. i.

² Se kapittel 3, s. 20

- Fremstår fiskeri- og havbruksnæringen som en attraktiv næring å jobbe i for studentene i fremtiden?
- Hvilket bilde har studentene av fiskeri- og havbruksnæringen?
- Føler studentene seg etterspurt som arbeidskraft i fiskeri- og havbruksnæringen?
- Hva er studentenes råd og anbefalinger?

1.2 Om undersøkelsen

Teknologirådet har i denne undersøkelsen snakket med fem grupper av bachelor- og mastergradsstudenter innen marine fag ved tre studiesteder. Til sammen 29 studenter med interesse for næringen deltok ved universitetene i Tromsø, Trondheim og Ås. Intervjuene ble gjennomført i mars 2005.

Deltakerne studerer ulike fagområder som kan knyttes til marin sektor, deriblant marin biologi, bioteknologi, ernæringsfag, toksikologi, havbruksteknologi, fiskehelse, fiskerifag, industriell produksjon og kvalitetsteknikk, arealplanlegging, markedsføring, bedriftsøkonomi, innovasjon, organisasjon og ledelse. De fleste er i ferd med å avslutte sine studier.

Blant deltakerne var det både studenter som primært ønsket seg en jobb innen marin sektor, og studenter som kunne tenke seg en jobb innenfor andre sektorer og næringer. På denne måten var det mulig i få et innblikk i hva som skal til for at studenter velger marin sektor også i arbeidslivet.

Denne undersøkelsen er en stikkprøve som gir innblikk i hvordan et utvalg studenter tenker om egen og næringens fremtid i Norge. Vi vil være forsiktige med å generalisere resultatene. Innsiktene kan leses som et uttrykk for holdninger, betraktninger og ambisjoner blant et utvalg studenter fra tre ulike studiesteder, som alle gjennom sine studievalg har vist spesiell interesse for næringen. Hovedtendensene i materialet er imidlertid klare, og de er felles for alle studiestedene. Undersøkelsen tar ikke mål av seg å representere den gjennomsnittlige student innen marine fag. (Se mer om metode og utvalg i Appendiks)

Begrepsbruk

Vi har i denne undersøkelsen brukt begrepet "fiskeri- og havbruksnæringen" for å dekke alle deler av den marine verdikjeden. Med "fiskerinæringen" mener vi fiske og fangst, foredlingsindustrien, leverandørindustrien, forskning og utvikling, samt også salgs- og eksportapparatet. Med "havbruksnæringen" mener vi oppdrett/akvakultur, nye marine arter og produkter tilknyttet dette, foredlingsindustrien, samt salgs- og eksportapparatet i tilknytning til dette.

1.3 Rapportens struktur

I Kapittel 2 ser vi på hvilke motiver studentene har hatt for valg av studieretning og hva de ønsker seg av en fremtidig jobb.

I Kapittel 3 ser vi på hvilket bilde studentene har av fiskeri- og havbruksnæringen i dag og hvilke muligheter de ser for fremtiden.

I Kapittel 4 går vi inn på hvordan studentene opplever interessen for deres kompetanse fra fiskeri- og havbruksnæringen, for deres kompetanse.

I Kapittel 5 formidles noen råd og anbefalinger til næringen og næringslivsorganisasjonene, til forvaltningen og utdanningsmyndighetene og til universiteter og høyskoler på basis av studentenes uttalelser.

I Appendix er det mer utfyllende informasjon om metode og utvalg som bakgrunn for denne undersøkelsen.

Kapittel 2 Motiver og muligheter i marin sektor

”En videre utvikling av næringen forutsetter tilgang til kompetent arbeidskraft. Næringen må derfor fremstå som en attraktiv arbeidsplass for personer med relevant høyere utdanning. [...] Dette gjelder både for fag som er rettet direkte mot marine fagområder og mer generiske områder som økonomi, teknologi og markedsføring” (St.meld. nr. 19 (2004-2005), s. 63)

Klarer marin sektor å tiltrekke seg de unges interesse? For at marin sektor i fremtiden skal bli den kunnskapsintensive næringen myndighetene og næringen ønsker, må den klare å tiltrekke seg interesse blant de unge. Teknologirådet har undersøkt studentenes motiver for studievalg. Hva er bakgrunnen for deres valg av marine fag, og hva anser studentene som attraktivt ved en jobb etter studiene?

2.1 Motiver for valg av studieretning

Valg av studieretning og -sted er for mange til en viss grad et resultat av tilfeldigheter. Så også for studentene som deltok i Teknologirådets fokusgrupper. Vi kan likevel dele inn studentene i to hovedkategorier ut fra motiv: Faglig interesse og kjennskap til næringen.

Faglig interesse og interessante prosjektoppgaver

For de fleste av studentene var faglig interesse inngangsporten til marine fag. Biologi og kjemi var blant favorittfagene i videregående skole, noe som ble en bestemmende faktor ved valg av videre studier. Flere uttrykker seg som denne studenten:

”Litt tilfeldig, for så vidt. Jeg begynte på biologi, hadde alltid hatt lyst til det. Så var det snakk om disse marine fagene, eller akvafagene, at det var bra jobbmuligheter og slike ting.” (NTNU-student)

Flere av studentene trekker frem ”den gode biologilæreren” på videregående som en viktig inspirasjonskilde for studievalg. Deretter har gjerne engasjerte forelesere og veiledere inspirert dem til å velge spesialiseringer innen marine fag underveis i studiene. Mange har altså gått fra mer generelle fag som biologi og kjemi til marinbiologi, akvakultur, fiskehelse, marin bioteknologi o.l.

”Jeg var ganske bestemt på at jeg skulle studere biologiske fag, og synes naturforvaltning er fint fordi der er det også litt samfunnsfag, økonomi og juss. Og første året så hadde vi en dyktig marin økologilærer, og han har mye av skylden for at jeg tok mer marin økologi.” (UMB-student)

Noen av studentene fikk øynene opp for marin sektor gjennom en spennende prosjekt- eller hovedoppgave i studiet. De har i utgangspunktet kanskje ikke tenkt i retning marin sektor. Men gjennom studier i bioteknologi, næringsmiddelfag, marinteknologi, produksjonsteknologi eller annet, har de kommet over en prosjektoppgave som har brakt dem i inngrep med problemstillinger eller bedrifter i marin sektor som de synes er spennende.

”For min del så var det kjemi jeg valgte som fagfelt i starten. Så valgte jeg bioteknologi, og har ikke visst hele tiden at jeg ville jobbe med dette... Det var mest fordi det kom opp som en mulighet.” (NTNU-student)

Kjennskap til næringen

For fem av de 29 studentene var tidligere jobberfaringer avgjørende for valg av utdanning. Enkelte ønsker en mer formell utdanning innenfor det de hadde jobbet med, andre har hatt erfaring fra ulike deler av næringen gjennom sommerjobb, familie eller kjente som har fortalt om næringen og mulighetene der, eller de ser arbeidsmuligheter i hjemtraktene. Enkelte har kjennskap til næringen gjennom yrkesfaglig videregående utdanning og praksis.

"Litt tilfeldig. Begynte på elektro, og derfra begynte jeg å jobbe innen fiskeindustri og tok fagbrev. Og da fikk jeg anbefalt at hvis jeg ville ha noen karriere innen fiskeindustri så måtte jeg opp til Tromsø." (NFH-student)

"Jeg jobba på Veterinærinstituttet i to år som lærling, og tok yrkesretta utdanning og ble da veldig fasinert av fisk." (UMB-student)

2.2 Hva kjennetegner "drømmejobben"?

Studentene vektlegger naturlig nok ulike ting når de blir bedt om å karakterisere "drømmejobben". Noe av det som kommer først frem er at studentene ønsker utfordrende og spennende jobber, med muligheter for variasjon og utvikling. Men også jobbtrygghet, stabilitet, beliggenhet og lønn spiller en rolle.

2.2.1 Utviklingsmuligheter

Studentene er interesserte og engasjerte, og ønsker å bidra til utvikling av marin sektor, så vel som egne fagfelt. Enkelte er også svært karrierebevisste, og ønsker å prøve ut seg selv i ulike deler av verdikjeden. De har lyst til å være med å skape noe.

Faglig utvikling og interesse

For mange er mulighetene for faglig utvikling av vesentlig betydning. De ønsker å dyrke og utvikle interessen for (marin)biologi, gjerne i kombinasjon med andre fag som toksikologi eller ernæringsfag, teknologi (bioteknologi, oppdrettsteknologi eller maskinell foredling) eller samfunnsfag (marinøkologi og arealplanlegging).

"Det er spennende å være med å utvikle sitt eget fagområde." (UMB-student)

"Drømmejobben må være innen en næringsmiddelbedrift, produktutvikling. Om det kommer til å være på fisk, det trenger det ikke spesifikt." (NTNU-student)

"Spennende jobb, der en er med å utvikle ny teknologi, både innenfor fiskeindustrien, fiskefilet, men også kjøttindustrien." (NTNU-student)

De "fagdrevne" studentene sirkler gjerne inn drømmejobben innen forskningen, instituttsektoren eller konsulentbransjen. Noen vil aller helst til en forskningsavdeling i en stor bedrift, slik at de kan se konkrete resultater av FoU-innsatsen, og ikke bare forske og skrive rapporter.

"Jeg har jobbet med oppgaven såpass lenge at jeg skjønner at penger er en stor begrensning når man jobber med forskning. Så jeg tror at jeg kanskje vil til Statoil og Hydro - bedrifter som har penger til forskning – og å jobbe med forskning og utvikling for dem. Men det er sikkert bare en stilling som kommer hvert jubelår." (NTNU-student)

”Det å produsere noe, og det å kunne se resultatene. Jeg er ikke så teoretisk at jeg vil trives med å skrive endeløse forskningsrapporter. Jeg liker koblingen av det praktisk mot det teoretiske.” (NTNU-student)

Karriereutvikling

Flere studenter synes muligheter for karriereutvikling er viktig, gjerne innenfor ett og samme selskap. De anser mulighetene for slik internt karriereavansement som størst i store selskaper. Studentene tror kun et fåtall selskaper innen marin sektor i dag er i stand til å leve opp til et slikt ønske, eksempelvis innen fôrsektoren eller i næringsmiddelindustrien. Andre forlater gjerne fiskeri- og havbruksnæringen til fordel for karrieremuligheter i en annen sektor.

”Jeg tenker at det er greit å begynne litt på bunn, men det skal være mulighet for å jobbe seg litt oppover. Det synes jeg er viktig. At man har mulighet for å klatre karrierestigen, om man ønsker det. Og da et internasjonalt firma med kontorer i mange land, eller et avlsfirma, som jeg tenker. Aquaforsk, SINTEF, GenoMar. Alle de har prosjekter i Vietnam, Fillipinene...” (UMB-student)

”At jeg får muligheten til å få tilegne meg variert kunnskap, innen mange felt. Vil gjerne bli utplassert i utlandet, at jeg får hele pakken. Om jeg går han (karrierestigen) innenfor fiskerinæringen eller innen helseprodukter eller sminke, Loreal eller ... Bare jeg får muligheten til å få en unik erfaring innenfor forskjellige retninger.” (NFH-student)

Andre studenter fremholder muligheten for selv å skape noe nytt, kanskje etablere noe eget på sikt.

”Hvis du snakker om drømmejobb, så måtte det kanskje vært, innenfor oppdrett, å komme i posisjon til å ha noe eget. Å stille opp mot disse store kjedene.” (NTNU-student)

Muligheten for å reise og jobbe i et annet land virker forlokkende på noen av studentene. Flere ønsker å dra utenlands noen år i starten, gjerne for å jobbe med eksport til Asia, Russland, Brasil eller Chile, både for egen utvikling og for å bidra til å utvikle norske eksportmuligheter. Noen få nevner også et ønske om å jobbe noen år for ideelle organisasjoner slik som Norad eller Fredskorpset, og å bruke kompetansen sin til å gjøre noe nyttig i fattigere deler av verden mens de ennå er ”nyutdannede og idealistiske.” De ser gjerne drømmejobben innen eksport og markedsarbeid, eller i bistandsvirksomhet:

”Oppdrett er en veldig fin måte å skaffe mat på, og jeg tenker da kanskje mer på prosjekter for å skaffe mat i utviklingsland. I Norge er laks et luksusprodukt. Jeg kunne godt tenke meg å jobbe i prosjekter gjennom Norad eller Fredskorpset – ideelle prosjekter. For en periode når man er ung og idealist i alle fall, så kan man bli kynisk etterpå... [latter]” (UMB-student)

”Spennende å jobbe mot for eksempel det asiatiske markedet. Profilere seg i Asia. Det er jo viktig for næringa generelt.” (NTNU-student)

Bidra til utvikling av en viktig sektor i en ønsket retning

Studentene ønsker å bidra til økt verdiskaping i norsk marin sektor. Lønnsomme bedrifter er viktig, og det er viktig at ikke råstoffet sendes ut med lav foredlingsgrad. Det er også viktig å

fremme kvalitetsprodukter, miljø, fiskeetikk, samt større fokus på sjømat og helse, fremholder studentene.

"Jeg synes det kunne vært interessant å jobbe i næringa fordi det er en stor og viktig næring for Norge, og det å gjøre den mer miljøvennlig, og å gjøre den til en mer bærekraftig næring som vi kan være stolt av." (UMB-student)

"Hvis jeg kunne være med å utforme en ny retning, det ville absolutt vært en drøm. Men ellers, den hovedfagsoppgaven som jeg holder på med, dette med videreføring av ferske produkter, hvis man kan finne veien for å løse de utfordringene, det vil føre til at det blir en sterk verdiøkning i produktet. Da vil noen ikke lengre trenge å selge 60-70% av laksen ubearbeidet ut av landet." (NFH-student)

2.2.2 Trygghet, stabilitet og jobbsikkerhet

Drømmen om en utviklende og spennende jobb til tross - mange av studentene legger stor vekt på trygghet når de beskriver drømmejobben. Det handler om stabilitet og langsiktighet på arbeidsplassen og forutsigbarhet i forhold til jobb og inntekt. Ikke alle studentene er overbevist om at fiskeri- og havbrukssektoren kan tilby denne tryggheten. Samtidig peker studentene på ulike muligheter i ulike deler av verdikjeden, og at det trolig finnes bedrifter hvor stabilitet og jobbsikkerhet kan gi dem den stabiliteten de søker.

"Det viktigste er jo at jobben er sikker, enten det er et stort eller et lite firma. Jeg tror det er stor forskjell på et stort firma, der alt går på skinner, eller et velkjent firma som har god personalpolitikk og det der, eller om det er et lite firma som sliter, og neste morgen vet du ikke, kanskje en ikke har jobb om et halvt år." (NTNU-student)

"Jeg har jo mange negative tanker om fiskeri- og havbruk. At det er usikkert og sånn, slik man hører i media, med nedleggelse. Jeg tror vel ikke at en kan vente så veldig sikker jobb. Men det kommer jo an på hvilket ledd man arbeider innen." (NTNU-student)

"Jeg kommer sikkert ikke til å jobbe der det er mest usikkert uansett. For meg er det ikke så viktig hva jeg jobber med heller. Det er jo andre ting også som kan være spennende. Jeg må ikke ha en jobb innen fiskeri- og havbruk. Men jeg kan godt tenke meg å jobbe innen det." (NTNU-student)

2.2.3 Lønn

Lønn og lønnsomhet var et av emnene som ble tatt opp i alle gruppene, men personlig inntekt var ikke det som veide tyngst i diskusjonene om drømmejobben. Det ble snakket mer om viktigheten av lønnsomme bedrifter. Etter omkring fem års utdanning ønsker studentene likevel å få betalt for studiene. De vil at det skal være balanse mellom utdanning, lønn, jobb av faglig interesse, samt mulighetene for personlig- og karrieremessig utvikling. Enkelte påpekte også at det har vært nedgangstider og bekymringen for i det hele tatt å få en jobb kommer før kravene om lønn.

"Jeg vet jeg vil ha en jobb jeg trives i, som jeg synes er utfordrende, og som er betalt. Godt betalt. Men jeg innser jo nå at det ikke bare er å få seg jobb. Det må letes. Du blir ikke head-huntet." (NFH-student)

Flere nevnte at lønn ikke var kriteriet for en drømmejobb:

”Så lenge jeg får en lønn som jeg klarer å betale hus og studielån med, og har det greit, så vil jeg heller ha en jobb som er mer utfordrende og interessant, enn som har mindre innhold og mer lønn.” (NTNU-student)

”Det med lønn inngår ikke i kriteriet for drømmejobb, nei. Det kommer som en greie etter at man vurderer en drømmejobb, at pengene må samsvare med utdannelsen vår, med fagforeninga. Begynnerlønn eller standard. At man får det man er verdt. Det trenger ikke være så mye mer, men skal helst ikke være så mye mindre.” (NTNU-student)

”For meg er det ikke pengene, selv om jeg er sunnmøring [latter]. Klart pengene er viktig. Men jeg skjønner jo at jeg kommer ikke til å sitte igjen med masse i lommeboka i forhold til en snekker. Men jeg vil jobbe innenfor det jeg har lyst til å jobbe med.” (NFH-student)

2.2.4 Beliggenhet

Produksjon i marin sektor er i all hovedsak lokalisert langs kysten og i distriktene (St.meld. nr. 19 (2004-2005), s. 27). Fiske, oppdrett og foredling er mange steder basisen for bosetting og annen næringsvirksomhet. De marine næringene blir stadig mer kompetanse- og kapitalkrevende. Teknologisk utvikling har ført til at nærhet til ressursene i dag betyr mindre for valg av lokalisering av marin virksomhet enn tidligere.

Det hevdes videre i stortingsmeldingen (ibid, s. 27) at marin sektor er mangfoldig og vil kunne tilby spennende arbeidsmuligheter både for personer med realkompetanse og høy utdanning. Samtidig sies det at flertallet av de som fullfører utdanning velger å bosette seg på steder de har studert på eller på steder som gir et variert arbeidsmarked og som kan tilby gode tjeneste- og kulturtilbud.

Studentene i vårt utvalg gir også uttrykk for en slik oppfatning. Ved alle studiestedene blir det fremholdt at geografisk beliggenhet er en vesentlig faktor for valg av jobb. Studentene har imidlertid svært ulike preferanser, og det later til at hjemstedstilhørighet har mye å si.³ Mange vil bo sentralt, men vil gjerne tilbake til hjemtraktene eller der omkring etter endte studier – enten det skulle være på Vestlandet eller i Nord-Norge.

”Jeg har jobbet innen fiskerinæringa, og jeg har jobbet og bodd forskjellige plasser i Norge, og jeg har hele tiden følt en dragnig til Nord-Norge og at fiskeri er det som jeg har lyst å jobbe med. Og det avhenger selvfølgelig av at du finner en jobb her i Tromsø. Jeg kan ikke tenke meg å flytte ned til Oslogryta, og sitte på kontor. Det kunne jeg aldri tenke meg. Jeg tror jo jobben er her, men en må ut å leite. Så du finner deg jobb.” (NFH-student)

”Geografisk, om ikke storby, så et visst sentrum, at det ikke er helt forlatt, at du ikke må kjøre fem timer for å komme til et tettsted.” (NTNU-student)

³ Jamtøy (2002, s. 64) viser til tilsvarende resultater i en undersøkelse blant studenter ved NFH i 2001.

”Det betyr veldig mye det å reise hjem. Stavanger, der jeg kommer fra. Ernæring har jeg valgt fordi jeg har lyst. Jeg har ikke lyst til å bli på Østlandet. Vil tilbake til Vestlandet.” (UMB-student)

Studentene tror det kan bli nødvendig å flytte på seg for å få den første jobben. For de fleste er det greit å la jobben velge bosted, i hvert fall for en periode. I starten er det viktigere å få en jobb, enn akkurat hvor den er plassert geografisk. Men ikke alle er villige til å flytte hvor som helst. Særlig Finnmark gir negative assosiasjoner for flere av studentene.

”Får jeg en jobb i Finnmark, så skal det holde hardt. Det er sørover... Jeg har ingenting negativt å si om dette, men jeg tror jeg vil sørover, rett og slett. Og derfor har jeg det ikke sånn at jeg er må til fiskerinæringen. Jeg kan ta jobber i forskjellige næringer.” (NFH-student)

2.3 Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett på hvilke motiver studentene har hatt for valg av studieretning og hva de ser som attraktivt ved en jobb i næringen i fremtiden.

Som for en rekke andre studenter var valg av studiested og studieretning til en viss grad et resultat av tilfeldigheter. Når studentene nå likevel har valgt marine fag og fokus, forklares det med basis i kjennskap til næringen, eller som et resultat av spesialisering fra de mer brede fagene som biologi og kjemi underveis i studiene. Inspirerende lærere og veiledere trekkes blant annet frem som en avgjørende faktor for noen av studentene.

Studentene er interesserte og engasjerte, og ønsker å bidra til utviklingen av marin sektor, så vel som egne fagfelt og egen karriere. Kjennetegn ved drømmejobben er at den skal være utviklende og spennende. Samtidig legger studentene stor vekt på en viss trygghet og jobbsikkerhet. Når det gjelder lønn og inntekt er det viktig at det er en balanse mellom utdanning, lønn og jobb av faglig interesse. Lønn inngår ikke som kriterium for drømmejobben for enkelte av studentene.

Beliggenhet er en annen viktig faktor ved valg av jobb, og her har studentene ulike preferanser. Mange vil bo sentralt, men de vil gjerne tilbake til hjemtraktene på sikt. Ikke alle er villige til å flytte hvor som helst, og særlig Finnmark gir negative assosiasjoner for flere av studentene.

Kapittel 3 Hvilket bilde har studentene av næringen?

Flere analyser de senere år har kommet frem til at marin sektor i Norge har et betydelig vekstpotensial. Etter tre år med fallende eksporttall økte eksporten fra 26 milliarder kr i 2003 til 28 milliarder kr i 2004 (FHL 2004, s. 2). Ulike forskningsmiljøer har imidlertid sett for seg en sterk økning i eksportverdi i marin sektor, i størrelsesorden 150 til 300 mrd. kr i løpet av en periode på 20-30 år.⁴ (Fig. 1) Realisering av visjonene om Norge som en verdensledende sjømatprodusent i fremtiden forutsetter at dagens unge har et godt bilde av næringen, tror på den, og er interessert i å investere sin fremtid og kompetanse i den.

Hvilket inntrykk har marinstudentene i Teknologirådets undersøkelse av næringen?

Store vyer for norsk sjømat

Det har ikke manglet på storslåtte vyer for norsk fiskeri- og havbrukssektor. Et utvalg:

- **Vitenskapsakademiene (1999):** 250 mrd. i omsetning i 2030.
- **Forskningsmeldingen (2000):** Utpeker sjømat som satsningsområde.
- **ECON/Forskningsrådet (2000):** Verdiskapning på 150-200 mrd. i 2020.
- **Sintef/Akvaplan:** Seksdobling i Nord-Norge i 2020.
- **Regjeringsutvalg for Marin Verdiskapning:** Eksportverdi 150-300 mrd. i 2020.
- **NFR/Innovasjon Norge/STEP:** Havbruk 2020, en suksesshistorie.

Kilde: Mandag Morgen, Nr. 38. 29. november 2004.

Figur 1

3.1 Ung næring full av muligheter

Brorparten av studentene ved samtlige studiesteder samstemmer i at marin sektor er spennende og fremtidsrettet. De er opptatt av mangfoldet av muligheter som følge av at næringen er ung og at mye dermed fortsatt er ugjort. I mer modne næringer består utfordringene i å forbedre og modifisere allerede eksisterende kunnskap, teknologi eller metoder. I fiskeri- og havbruksnæringen kan man faktisk være med å utrette noe nytt.

Studentene er entusiastiske på vegne av en rekke områder de selv jobber med og ser for seg i fremtiden. Enkelte studenter uttrykker også at *"gode tider har vært en sovepute"* (NFH-student) for nytenkning og utvikling.

"Jeg vil si det burde være et kjempepotensial. For det er enkelte arter i dag som nettopp er blitt, kan man si, næringsdriftige som oppdrettsarter, som man har fått til. Det er masse forskning innenfor fôr. Vi har jo næringen, det burde jo være mulig å utvikle den."

⁴ Fiskeri- og kystdepartementet 2004, s. 18

Den har vært nedi en dump nå, og folk burde liksom ønske å komme opp igjen, og å sette ressurser inn i den igjen.” (UMB-student)

Et viktig formål med omleggingen av fiskeri- og havbruksnæringen fra et råvareperspektiv til et forbruker- og markedsperspektiv er i følge stortingsmeldingen *Marin næringsutvikling – Den blå sektor* en høyere videreforedlingsgrad i Norge, mer produktutvikling og derigjennom en økt verdiskapning i norske bedrifter. Områdene studentene trekker frem som spennende og attraktive i marine sektor er mange av de samme som i stortingsmeldingen (St.meld. nr. 19 (2004-2005) og RMVs strateginotat (Fiskeri- og kystdepartementet 2004), deriblant fôrproblematikk, nye arter, arealforvaltning, marine næringsmiddelrediens, økonomi, organisasjon og ledelse, samt markedsføring og salg.

”Innen fôr så er det veldig mye som er spennende, og som er viktig i fremtiden. Det har vært gjort mye på laks, men på kveite og torsk er det mye å ta tak i. Så det hadde vært drømmejobben.” (Student UMB)

”Jeg kunne tenke meg å jobbe videre med forskning og utvikling innen det jeg skriver om i masteroppgaven – nemlig torsk. At det er nytt, spennende og fremtidsrettet. Noe som kan føre til noe bedre innenfor en næring, det synes jeg er spennende.” (NTNU-student)

”For min del, i den prosjektoppgaven jeg skriver for en næringsmiddelprodusent, så synes jeg det er superinteressant, så det kunne jeg gjerne tenkt meg. Jeg vil nok heller være innenfor forskning, i bedrifter eller statlige steder, enn å være på et oppdrettsanlegg.” (NTNU-student)

... men dempede optimister

Samtidig med fremtidsoptimismen for næringen og de nye områder er studentene betydelig dempet i forhold til visjonene for marin sektor. De tror ikke på tallene og prognosene for norsk marin verdiskapning frem til 2020 og 2030 (Fig. 1). Og de tror ikke utviklingen kommer til å gå til himmels, slik den har gjort med petroleumsindustrien, og med lakseoppdrett. Å snakke om en tredobling av verdiskapningen innen 2020 eller 2030 er urealistisk, både i tid og størrelse: *”Alle disse tallene om produksjonsprognoser, de er helt tullete”* og *”50 år er mer realistisk,”* som to av studentene ved NFH uttrykker det.

Enkelte er skeptiske til visjonene om større videreforedlingsgrad i Norge. Til dette er kostnadsnivået for høyt.

”Det er fælt at Norge er et u-land som eksporterer kun råvarer, men kostnadsnivået er ganske høyt i Norge. Jeg ser ikke helt.. Ideelt sett hadde det vært fantastisk om vi kunne sette i gang bedrifter som tar inn fisk og som har hele prosessen i Norge, men funker det? [...] Jeg tror kostnadsnivået er for høyt i Norge, rett og slett.” (UMB-student)

Her er imidlertid studentene splittet ved alle studiestedene. Enkelte har tro på effektivisering og automatisering i foredlingsledet for å redusere antall manuelle prosesser, og dermed kutte kostnader. Det blir sagt at automatisering kanskje kan få bedriftene til å fortsette i Norge, i stedet for å sende råvarene ut av landet. Kritikerne til automatisering sier på sin side at de ikke ser hvordan en omfattende omlegging og automatisering av fiskeforedlingsindustrien løser noe problem. På den ene siden frykter disse studentene at en

automatisering vil bety tap av arbeidsplasser, spesielt i distriktene. På den andre siden sies det at lavkostlandene vil komme etter, og gjøre de samme prosessene til enda lavere pris etter hvert.

"[...] jeg tror at vi må innse at vi har en ganske stor konkurranse i Kina og andre land. Og at vi ikke kan konkurrere med dem på den måten. Tror heller vi må satse på ferskt råstoff, nisjeprodukter og slike ting. Det eksklusive fremfor masseproduksjon. For vi klarer ikke å konkurrere med Kina." (NFH-student)

Enkelte nevner potensialet ved det som kalles prerigor filetering, hvor fisken kan bearbeides like etter den er fanget i sjøen eller er tatt opp fra mærdene og før den sendes ut av landet (se også Teknologirådet 2005, s. 2). Dette er i motsetning til praksis i dag, hvor fisken trenger ca. tre dager på å modnes før den bearbeides. Denne perioden benyttes ofte til å transportere fisken til utlandske foredlingsbedrifter.

"Jeg mener at laks må produseres i Norge [...]. Hvis vi kan begynne med prerigor produkter, da vil vi ha et ferskhetsfortrinn på 3 og ½ dag, og det er et fortrinn man ikke kan argumentere mot." (NFH-student)

Samtidig uttrykkes frustrasjon over dagens situasjon:

"Det er et paradoks at en ressurs som forsvinner, samtidig som etterspørselen øker, resulterer i lave priser til primærprodusentene. Jeg skjønner det ikke. Det blir mindre og mindre fisk i verden, folk er opptatt av å spise mer og mer fisk, og fisk har fortsatt et godt renommé. Men de som produserer fisk får mindre. Det går mot markedslovene, jeg skjønner det ikke." (NFH-student)

Utrygg og ustabil næring

Mens usikkerhet og sesongvariasjoner "trigger" spenningsjakten hos enkelte, er den samme usikkerheten som gjør at deler av marin sektor ikke ansees som attraktiv for andre studenter. Kapittel 2 viste til at flere av studentene legger stor vekt på jobbtrygghet når de beskriver "drømmejobben". Trygghet og stabilitet er ikke et bilde som studentene forbinder med fiskeri- og havbrukssektoren:

"Tryggheten og stabiliteten ser jeg ikke helt ennå." (NTNU-student)

"Økonomiske svingninger. Veldig mye opp og ned i næringa." (NFH-student)

Lite samarbeid

Mange studenter satt også med et inntrykk av at næringsaktørene "sitter på hvert sitt nes" (NFH-student) og konkurrerer med hverandre fremfor å samarbeide. De tror at manglende evne til å trekke i samme retning, bidrar til de negative svingningene i næringen.

"Sånn som vi holder på i Norge, så driver vi og konkurrerer mot hverandre, i stedet for å konkurrere mot de som er våre store konkurrenter. Nord-Norge konkurrerer med Vestlandet, for eksempel, i stedet for å slå sammen og faktisk lage det til internasjonale utfordringer, som er de store utfordringene." (NFH-student)

"Den [næringen] bør samarbeide mer. For det er ikke noe samarbeid." (NFH-student)

"Dette med samarbeid mellom ulike mennesker i bransjen, det er mye motarbeidelse..." (UMB-student)

3.2 Frynsete omdømme

"Et godt omdømme har vi når ungdom oppfatter fiskeri- og havbruksnæringen som attraktiv. Et godt omdømme har vi når næringen har tillit hos politikerne, myndigheter og opinionen" (Fiskeri- og Havbruksnæringens Landsforening 2004, forord)

"Oppdrettsindustrien har et imageproblem." (NFH-student)

Ved alle lærestedene gir studentene uttrykk for at fiskeri- og havbruksnæringen lider av tillitssvikt og negativt omdømme i opinionen. Dette påvirker studentenes egne karrierevalg, men har også betydning for rekrutteringen inn i næringen fra samfunnet mer generelt. Studentene har inntrykk av at næringen forbindes med grisgrendte strøk, uetisk praksis, og at næringen ikke møter de økende krav om bærekraftig forvaltning og etikk i tilstrekkelig grad, samt at næringen selger sjømat av lav kvalitet på det norske markedet. Det blir fremholdt at mange av næringsaktørene på mange måter kan takke seg selv for et negativt image.

Storsamfunnets bilde av fiskeri- og havbruksnæringen

Ved alle studiestedene blir det fremholdt at geografisk beliggenhet er en vesentlig faktor for valg av jobb. Studentene uttrykker at storsamfunnets bilde av næringen som usentral og kjedelig også påvirker rekrutteringen til marine fag. De trekker frem at en holdningsendring og mer kunnskap om næringen er nødvendig.

"Du så hvilket førsteinntrykk vi hadde, og det der med langt bortefra, og langt utenfor sentrum, øde, og "der skal jeg jobbe og mate fisk", og å få vekk de holdningene, og å få studenter mer positive til næringa kanskje. [...] Altså, jeg har forandret mening ettersom jeg har begynt å studere dette og vet litt mer hva det går i. Men det virker litt kjedelig, tror jeg, for ungdom å mate fisk, noe vi gjerne trur oppdrett er. Det ligger litt større utfordringer der enn å gi den riktig mengde." (NTNU-student)

Studentene trekker også frem at det er avslørt mye "juks", "snusk" og "fanteri" i fiskerinæringen. Dette oppfatter de som negativt både for sin egen fremtid i næringen, og oppslutning om og rekrutteringen til næringen mer generelt. Her trengs det en holdningsendring, både i næringen og i opinionen, for at fiskeri- og havbruk skal fremstå som et attraktivt karrierealternativ.

"Det er jo avslørt masse snusk i fiskerinæringa, og det synes jeg ikke noe om. Hvis det er på den måten fiskerinæringen skal basere seg så vet jeg ikke om jeg vil være en del av den." (NFH-student)

"Jeg tror ikke det er så mange som vil jobbe med saker og ting hvor man jukser og driver på med, om ikke akkurat ulovligheter, så at det rett og slett er negativt det dem gjør. Det er det færre og færre som vil gjøre. Det er selvfølgelig enkelte som kun tenker penger, men totalt sett, og på lang sikt, så er det jo å grave sin egen grav, rett og slett. Hvis det ikke blir mer sånn ryddige forhold så blir det ikke så mange som synes om å jobbe [i næringen] ..." (NFH-student)

Bærekraftighet, miljøhensyn, fiskehelse og fiskeetikk, og opplevelsen av fisk og sjømat som et sunt og godt alternativ er viktig for studentene. Studentene tror dette kommer til å bli viktigere og viktigere i fremtiden. Her synes de imidlertid ikke at næringen kommer frem i et godt lys, og dette har skadet fiskeri- og havbruksnæringens omdømme.

"[...] Folk liker sånn "feel-good"-følelse. De liker ikke å føle at de er med på noe som er muffens. Og folk stiller større og større krav til en etisk framferd. Det er akkurat dette som oppdrettsnæringen holdt på å dumme seg ut på. Og fiskerinæringen også. Det fiskes for mye fisk, og det kastes for mye fisk som kunne vært brukt til å produsere andre produkter." (NFH- student)

"Jeg er veldig enig i at hvis den trend som er nå fortsetter samme veien, med deformert fisk og at man bare kjører på, så tror jeg nok det vil skade næringa, og da spør det litt. Det må skje et eller annet. Det må skje et skifte, sånn at det skal være attraktivt for at jeg skal fortsette å være her. Hvis ikke så tror jeg at jeg med mange andre vil skifte." (NFH-student)

"Reguleringsmessig synspunkt: Jeg tror det kommer til å være fokus på miljø [i fremtiden], og det er veldig bra. Og også det med etikk og atferd hos fisk, at fisk føler smerte, at man får en fisk som trives best mulig i mærer hvor det er trangt. Også det kan ha mye å si for å få solgt fisken." (UMB-student)

Kvaliteten på fisk- og sjømatprodukter som omsettes i Norge er også noe som nevnes ved alle studiestedene. Studentene har flere eksempler på at omdømmet ikke er imponerende.

"[...] Jeg synes det er et paradoks fra oppdrettsnæringa sin side er at den fisken som selges på det norske markedet har den dårligste kvaliteten du får tak i. Nå er det slik at du klassifiserer fisk i superior A og B, og det er ikke mye Superior fisk som du finner på Mega." (UMB-student)

"Jeg tror folk som kjøper fisk forventer at det bør være at det er god fisk, ikke mye skader på den, og blodflekker og slikt. Sånn jeg oppfatter det her i Norge, så sliter vi litt med det. Jeg har hørt historier der de har pakka fisk i esker, også har de all den fine fisken på toppen, og rundt, også innimellom så ligger all driten. Og sender det nedover, og det tror jeg ikke er helt heldig." (NFH-student)

3.3 Lite satsing på hjemmemarkedet

Studentene etterlyser satsning på hjemmemarkedet. I kapittel 3.2 ble det vist til at alle studiestedene kommenterte kvaliteten på fisk og sjømat som omsettes i Norge. Studentene er i tillegg forundret over hvor lite oppmerksomhet det er rundt fisk og sjømatprodukter i kystlandet Norge. Både det negative omdømmet av fiskeri- og havbruksnæringen, og mangel på oppmerksomhet rundt sjømat i Norge oppfattes å ha betydning for rekrutteringen av ny arbeidskraft, og for omsetningen av fisk og sjømat på hjemmemarkedet.

Studentene gir flere eksempler på det de oppfatter som lite satsning på hjemmemarkedet. Gode produkter fra fiskeri- og havbruksnæringa oppleves blant annet som lite synlig og lite tilgjengelige for studentene. Det mangler fokus på sjømat i samfunnet generelt og studentene oppfatter et misforhold mellom Norge som fiskerinasjon og de produktene de finner i dagligvarebutikkene:

”Det er veldig, veldig merkelig at landbruket får så vanvittig stor oppmerksomhet, og fiskeri får så liten oppmerksomhet i et land der hovednæringen foruten om olje er fiskeri og oppdrett. Altså, det er en stor inntektskilde, også får det så lite reklame, og så lite hjelp fra staten. Vi trenger kanskje litt hjelp på opplysningsfronten, sånn som på matprat.no.⁵ Det hadde vært perfekt for fiskeprodukter. Da hadde man kanskje klart å få forbrukerne til å bli vant til fiskeprodukter, på lik linje med kjøttdeig. At de kunne begynne å steike seg noen fiskebiter i stedet for å steke seg kjøttdeig til taco. Vi spiser alt for lite fisk. Det er et sunt og godt produkt. Det burde absolutt være mulig.” (UMB-student)

”[Jeg har tro på] mer produktutvikling, og fersk fisk i ferskvedisken i mindre butikker som [i dag] ikke har ferskvare. Det er jo bare frosne fiskepinner og fiskegrateng. Og Norge er en fiskerinasjon. Folk som kommer utenlands hit de skjønner jo ingen ting.” (NTNU-student)

Flere studenter påpeker også at de kan lite om tilberedning av fisk og sjømat, og de ønsker brukervennlige kvalitetsprodukter som de kan putte rett i stekepanna eller woken. Mye kan også gjøres i forhold til forbrukertips, opplæring, formidling av oppskrifter og markedsføring av sjømat. Enkelte nevner at tilgangen til gode produkter er liten.⁶

”Jeg er i alle fall en av dem som ønsker å ete mer fisk, ønsker at det skal være litt mer sånn brukervennlig.” (NFH-student)

”Jeg tror i alle fall folk ville spist mer fisk om vi hadde tilgang til det. Det eneste du finn i butikkene er en frossenpakke av et eller annet.” (NFH-student)

”Det handler om å tilby markedet det det er interessant i. Forbrukerne blir mer og mer kresne. Få frem god fisk!” (UMB-student)

”Jeg tror nok markedsføring i forhold til fisk generelt er det viktigste, også overfor de som kommer etter.” (NFH-student)

3.4 Media forsterker negativt image

Ved alle tre studiestedene ble media og forelesere sett på som viktige kilder til studentenes inntrykk av fiskeri- og havbruksnæringen. Forelesere ble trukket frem som viktige i forhold til faglige debatter om fiskeri og havbruk. Og mens foreleserne hovedsakelig har virket som inspiratorer og bidratt til positive inntrykk av næringen, mener en overvekt av studentene at media bidrar til det negative bildet som verserer om fiskeri- og havbruk i samfunnet forøvrig: Historier om svingninger, oppsigelser, nedleggelse, overfiske, giftstoffer i fisken, dumping og antibiotikabruk i oppdrettsnæringen har ført til et negativt bilde av næringa.

⁵ www.matprat.no er en nettside for Opplysningskontoret for kjøtt (OFK). OFK skal bidra til å fremme forbruket av norsk kjøtt og kjøttvarer i samarbeid med aktørene i den norske kjøttbransjen.

[http://www.matprat.no/BulletListArticle.aspx?artid=7162&mnu1=5006&mnu2=\[18.05.05\]](http://www.matprat.no/BulletListArticle.aspx?artid=7162&mnu1=5006&mnu2=[18.05.05]) Studenter ved alle tre studiestedene nevner nettstedet MatPrat eller kampanjer gjort for å markedsføre norske kjøttprodukter. Det var imidlertid ingen som nevnte nettstedet www.godfisk.no eller www.seafood.no, administrert av Eksportutvalget for fisk (EFF), som skal ha tilsvarende funksjon for fisk og sjømat.

⁶ Forbrukerrådets matpaneler (Forbrukerrådet 2004, s. 28) gir også uttrykk for at tilgang til og tilgjengelighet på fisk varierer i stor grad med bosted. ”Mens en del har tilgang til et bredt utvalg av fersk fisk i fiskebutikken eller fra fiskedisk i kjedebutikk, er andre prisgitt frysedisken i nærbutikken, ev. fiskebilen og dens utvalg av frossenfisk.” Studentene i Teknologirådets undersøkelse gir uttrykk for å handle rimelig i nærbutikken, fremfor å bruke tid eller penger på butikker og utsalg med bedre utvalg.

"Jeg synes det veier tyngst det som du hører i media, fokuset der på alle svingningene og alt det der. Oppsigelser, nedleggelse av bedrifter. Det går ut til den store majoritet. Her i kantinen der er liksom litt sånn meninger mellom de og de. Det som går ut i mediene, det får hele Norges befolkning. Der får de bilde av at dette ikke er rette næringen." (NFH-student)

Men studentene har forskjellig oppfatning av om media gir et feilaktig bilde, eller om det negative bildet fra media er et resultat av at folk husker best de mest alvorlige overskriftene og det som angår deres liv og helse.

"Det står mye bra om fiskeri, men det er de store alvorlige overskriftene som folk danner seg et bilde av. Det er liksom trenden på helseprodukter, også kommer dette her med at "spiser du laks mer enn en gang i måneden så får du kreft", så det her med sykdommer. Og det er de store overskriftene som selger. Det er de som det blir fokus på. Du husker ikke de gode, sånn og sånn, om hjørnesteinsbedriften." (NFH-student)

"De (folk) husker ting som gir konsekvenser for seg selv. Det er det en sitter igjen med. For eksempel at fisken er ikke miljøvennlig. At isen smelter og forurensar Barentshavet, og så får man en fisk som forurensar. Sånne ting tror jeg påvirker folk som ikke har direkte tilknytning til nærniga. Det er det de kommer til å huske. Jeg tenker bare på hva jeg husker om kyllingindustrien. Jeg husker bare sånn som at "sånne vil ikke jeg spise." (NFH-student)

I tillegg til media og studiestedet har også fagblader og nettaviser, barnebøker "med bilder av fiskeren i islender" (NTNU-student), og ferier ved sjøen og havet vært medvirkende i å gi studentene den oppfatning de har på fiskeri- og havbruk i dag.

3.5 Oppsummering

I dette kapittelet har vi sett på hvilket bilde marinstudentene har av marin sektor – både mulighetene for fremtiden, og noen utfordringer knyttet til det bilde de oppfatter av næringen.

Studentene er både enig og uenig med beskrivelsen av Norges fremtidige marine sektor, slik prognosene og visjonene kommer frem gjennom stortingsmeldingen *Marin næringsutvikling – Den blå sektor*, gjennom RMVs strateginotat og gjennom et utvalg av forskningsrapporter som er fremkommet de senere år. Studentene oppfatter marin sektor som ung og spennende, og de er optimistiske på vegne av de områder som er trukket frem som viktige, deriblant forproblematikk, nye arter, arealforvaltning, marine næringsmiddelrediens, marin bioteknologi, produktutvikling, markedsføring og salg. Samtidig er studentene mer dempet i troen på næringens fremtidsutsikter enn det myndighetene og en rekke forskningsinstitutter har vært i de mange prognosene som har vært lagt frem de senere år. De har ikke tro på at veksten vil bli like stor eller komme like hurtig som enkelte av rapportene forespeiler.

Mens usikkerhet og sesongvariasjon "trigger" spenningsjakt hos enkelte, er det andre som mener næringen oppfattes som en utrygg og ustabil næring, og at den er og preget av lite samarbeid. Dette har påvirkning på deres videre karrierevalg.

Studentene gir også uttrykk for at fiskeri- og havbruksnæringen har et frynsete omdømme i opinionen. De har inntrykk av at næringen forbindes med grisgrendte strøk, snusk og

fanteri, og at den ikke møter de økende krav om bærekraftig forvaltning og etikk i tilstrekkelig grad. Næringen selger dessuten sjømat av lav kvalitet på det norske marked. I tillegg er studentene forundret over hvor lite oppmerksomhet det er rundt fisk og sjømatprodukter i kystlandet Norge.

Både det negative omdømmet av fiskeri- og havbruksnæringen, og mangel på oppmerksomhet rundt sjømat i Norge oppfattes å ha betydning for rekrutteringen av ny arbeidskraft, samt for omsetningen av fisk og sjømat på hjemmemarkedet.

Ved alle tre studiestedene ble media og studiestedene sett på som viktigste kilde til studentenes inntrykk av fiskeri- og havbruksnæringen. Mens media har bidratt til å skape, eller forsterke, et negativt bilde av fiskeri- og havbruksnæringen, bidrar undervisning og studier til større interesse, helhetsforståelse og et bedre inntrykk av næringen.

Kapittel 4 Er næringen interessert?

”Det må tenkes nytt og utradisjonelt. Den innovative kulturen og talentene må dyrkes, og nysgjerrigheten fremelskes slik at ny viten og ny teknologi kan tas i bruk.” (St.meld. nr 19 (2004-2005), s. 29)

”Marin sektor har stort behov for personer med høyere utdanning i naturvitenskap og teknologi.” (RMV 2004, s. 70)

Gjennom stortingsmeldingen *Marin verdiskapning - Den blå åker* (St.meld. nr. 19 (2004-2005) og rapporten *Forslag til strategi for marin verdiskapning* (RMV 2004) peker Regjeringen på behovet for personer med høyere utdanning. Det holder imidlertid ikke med en skare av interesserte studenter. Det må også være en industri og et næringsliv som ønsker dem og kompetansen deres velkommen og viser vilje til å ivareta og videreforedle den.

Studentene Teknologirådet har snakket med er i ferd med å avslutte sine studier og står på trappene ut i arbeidslivet. Hvilket inntrykk har studentene fått av mulighetene ved, og interessen for, deres kompetanse? Har studentene en følelse av at bedrifter og næringslivsaktører innen marin sektor er interessert i dem? Føler de seg ettertraktet og attraktive?

4.1 ”Det virker som de ikke trenger oss”

Studentene er ikke overbevist om at næringen trenger dem. De føler at kompetansen deres i liten grad er ettertraktet i fiskeri- og havbruksnæringen. Næringen peker seg ikke frem som interessert og engasjert overfor studentenes kunnskap og kompetanse. *”Vi burde være ettertraktet”,* som noen av dem sier, men de har sett lite til etterspørselen.

”Jeg kjenner meg ikke noe sånn super-ettertraktet, nei det gjør jeg ikke. Jeg vet ikke. Jeg synes det er så mange som har gått ut før [uten å få jobb]. Hadde man vært ettertraktet så skulle det vært lettere. Men sånn er det jo bare. Det er svingninger. Så det er nå greit.” (NFH-student)

”Jeg trur jo at det problemet som ligger, at vi ikke er ettertraktet, det er fordi industrien, fiskeriindustrien, kjenner ikke sin besøkestid. De veit ikke hva som er her.” (NFH-student)

Studentene peker på tre grunner til at de synes å være lite ettertraktet i fiskeri- og havbruksnæringen: Næringen er lite synlig overfor studentene, utsiktene til jobb har endret seg, og det er vanskelig for mange av studentene å få innpass i næringen.

4.1.1 Næringen er lite synlig

Studentene etterspør interesse fra bedrifter og aktører innen fiskeri- og havbrukssektoren. Foruten noen få store aktører er næringen ”usynlig” for studentene. Mens aktører innen landbruksbasert næringsmiddelindustri og petroleumsindustri viser seg frem for medstudenter på andre studiespesialiseringer, er fiskeri- og havbruksnæringen så å si fraværende. Studentene kjenner følgelig lite til industriens behov og karrieremulighetene

der. For studentene kan fraværet og ”usynligheten” oppleves som manglende interesse fra aktørene i næringslivet:

”Det virker jo som de ikke trenger folk, når de ikke kommer til oss. For eksempel fiskeri- og havbruksbedrifter, eller... jeg vet ikke om så mange [bedrifter] heller...” (NTNU-student)

”Jeg vet ikke om det skiller seg ut negativt i forhold til andre, men det er ingen bedrifter som driver innenfor dette som markedsfører seg overfor oss.” (NTNU-student)

”De få gangene jeg har vært i kontakt med næringslivet - vi har hatt ekskursjoner hvor vi har sett på anlegg - da har det i varierende grad vært interesse for oss. Det virker på meg som de ikke er interessert i oss, de har ikke gjort noen særlig oppsøkende virksomhet. Det er mer at vi kommer på besøk.” (NTNU-student)

Flere av studentene peker også på at det er mange små bedrifter i fiskeri- og havbruksnæringen, og at disse i liten grad tar seg tid til å engasjere seg på seminarer og møter. Studentene ønsker å høre fra de små bedriftene så vel som de store.

”De gangene man er i kontakt – man er jo på litt sånne seminarer og møter – det som er gjennomgangsmelodien der er jo at det er mest forskere og fra forvaltningen. Det er lite private bedrifter som tar seg tid, eller er med på sånt.” (NFH-student)

Forskjeller mellom studieretninger

Studentene ved både UMB og NTNU forteller om næringslivskontakter og bedriftspresentasjoner innenfor andre sektorer. Fiskeri- og havbruksbedrifter er lite synlig i forhold til andre bedrifter på studiestedene. Ved NTNU viser blant annet petroleumsindustrien seg frem. Ved UMB sammenligner studentene seg med de som tar landbruksfag, hvor store aktører som blant annet Tine, Gilde og Norsk Kjøtt markedsfører seg og også sponser studentene.

”Når du sier dette med å få en hovedfagsoppgave innenfor en bedrift, så burde jo dette være kjempeinteressant for dem. Men det er vanskelig innenfor biologi.

- Det er sånn ved enkelte linjer her også, men ikke så mye på akvakultur. Vi har etterlyst det her på instituttet, og tatt opp med forskjellige utvalg her, at vi ønsker et nærmere samarbeid med næringa. For de som studerer næringsmiddelfag, de ved matvitenskap, de er subsidiert av Tine og Gilde og Norsk Kjøtt, og jeg vet ikke hva.” (Studenter ved UMB)

Ved universitetet i Trondheim er følelsen av å være attraktiv for næringslivet avhengig både av fagretning og av hvorvidt studentene følger sivilingeniørstudiet eller tar såkalte frie fag. For sivilingeniørstudentene er kontakten med næringslivet bedre, og studentene blir invitert på bedriftspresentasjoner og føler derfor en større interesse for deres kompetanse. Det kommer frem at for eksempel petroleumsindustrien viser seg frem og etterspør kompetansen blant sivilingeniørene. Studentene som tar såkalt frie studier synes kontakten med næringslivet er liten:

"Jeg vet ikke hvordan det er her på Ås, men på NTNU så er det kjempesamarbeid mellom bedriftene mot sivilingeniørene. Men med alle de som går på frie fag, altså innenfor fôr-næringen og sånne ting, så burde det være mange som er interessert i å jobbe mot studentene. Men det er kjempevanskelig å få de til å stille opp fordi pengene ikke er der på samme måte som det er innenfor siving." (NTNU-student intervjuet ved UMB)

"Jeg ser i alle fall ikke for meg mange muligheter som sivilingeniør [innen fiskeri- og havbruksnæringen] innen akkurat dette feltet her [automatisering]. Men det er jo mange muligheter for sivilingeniører, spesielt innenfor oljen, som ekspanderer sinnsykt oppi nord. De trenger masse folk. Men akkurat innenfor fiskeforedling, og en jobb som siving, der ser jeg ikke så mange muligheter." (NTNU-student)

4.1.2 Utsiktene for jobb har endret seg

Studentene nevner at forholdene har endret seg siden de begynte sine studier. Mens det var optimisme noen år tilbake, har nedgangstider gjort det vanskeligere i dag å få jobb etter studiene. Det har vært store svingninger i sysselsettingen innen fiskeindustrien og oppdrettsnæringen de siste 20 årene. Selv om antallet sysselsatte innen oppdrett er noe forbedret den senere tid, har det vært nedgang innen både fiskeri- og oppdrett sammenlignet med toppårene (1997 for fiskeindustrien og 1991 for oppdrettsnæringen). (Fiskeri- og kystdepartementet 2004, s. 31) De fleste studentene tror derfor ikke de kan gå rett ut i relevant eller sikker jobb. Likevel vil de færreste kalle seg pessimister. Studentene forklarer blant annet at det er lavkonjunktur i næringen nå. Dessuten er det vanskelig for høyt utdannede studenter også innenfor andre fag å få relevant jobb rett etter studiene.

Enkelte studenter er imidlertid skuffet i forhold til forventningene de hadde da de begynte å studere. For disse var usiktene for god jobb en av grunnene til valg av studieretning. De uttrykker bekymring for mulighetene når de nå snart skal ut i arbeidslivet, og de er redd for å bli stående uten arbeid.

Dette står i kontrast til tilstandene for noen år siden, da studenter etter sigende ble headhunted før hovedoppgaven var skrevet ferdig:

"Det hørte jeg før jeg begynte på Fiskerihøgskolen, at folk som var i næringa gikk rundt i gangene og kikket på folk [latter] og headhunted. Og "Du er god, du kan få jobb for meg, så betaler vi resten av studiene dine." Det hørte jeg faktisk før jeg begynte her. Ja, de gikk i gangene og prata med studentene, og skulle liksom undersøke hvem som var noe. (NFH-student)

I takt med nedgangstidene har de fleste studentene justert ned sine ambisjoner og sin tro på potensialet innen marin sektor. Prognosene fra en rekke forskningsrapporter om potensialet og fremtiden for norsk fiskeri- og havbrukssektor blir betegnet som overoptimisme og urealisme av studentene. Studentene er i dag mer dempet både på vegne av næringen, og på vegne av sine egne yrkesmuligheter innen fiskeri- og havbruk:

"Det blir litt søkt å snakke om drømmejobben [...] Vi vet jo at i utgangspunktet så må man ta det som man får..." (NFH-student)

"Jeg har i alle fall ingen illusjoner om at jeg skal få en kjempebra stilling ved en forskningsstasjon med 500 000,- i året. Jeg tror at jeg kanskje må slå meg til ro med en

teknikerjobb i et halvår eller et år eller noe sont, og faktisk, jeg vil ikke kalle det lavt, men virkelig begynne på scratch...” (UMB-student)

Om 10-20 år: ”Jeg håper jo det fortsatt vil være arbeid i næringa. Men, ja... Men jeg klarer ikke helt å forestille meg det.” (NTNU-student)

Lærestedene går heller ikke fri fra kritikken:

”Jeg tror det er riktig at ting har forandret seg, og man må være mentalt innstilt på at du ikke går rett ut i sjefsstillinger. Det er sikkert noen som har gått på en smell. Når jeg begynte på Fiskerihøgskolen så ble man veldig fostra opp på det her at du skulle gå rett ut i jobb. Og det der fortsatte de å male på, selv når det gikk dårlig, og folk går rundt og får seg ikke jobb...” (NFH-student)

Mastergradsdilemmaet

Studentene som Teknologirådet har snakket med studerer på det som i dag tilsvarer bachelor eller mastergradsnivå. Flere studenter peker på forholdet mellom deres høye og teoretiske utdanning, og mulighet for å få en relevant jobb. ”Mastergradsdilemma” ble nevnt av en UMB-student på Ås, for å vise til problemet med å komme seg inn på arbeidsmarkedet etter studiet. ”Du er både overkvalifisert og underkvalifisert,” som han sier. Problemet er både knyttet til det å sjelden ha akkurat den rette spesialiseringen som trengs i jobben som utlyses, men også knyttet til mangelen på praksis til det man er utdannet til.

”Alle forskjellige utdannelser har problemer. Jeg føler at en skal treffe veldig riktig, i forhold til hva dine erfaringer er i forhold til den jobben [du søker]. Du skal passe veldig godt til den jobben. Hvis du søker på noe som er litt utenfor, så er det noen andre der, som er rett på, som kommer inn mye før deg. Selv om du søker på jobber du er overkvalifisert til, de har ikke råd til å betale deg. Og søker man på forskerstillinger, så er man underkvalifisert. Der skal man ha doktorgrad.” (UMB-student)

”Også har det litt å gjøre med erfaring, tror jeg. 90 % av de stillingene som blir utlyst forutsetter erfaring. Og det er klart at som ny-utdanna så har du ikke erfaring. Derfor tror jeg det er viktig å være åpen på at du tar den jobben du måtte få.” (UMB-student)

4.1.3 Kulturkløft og akademikerskepsis

En ting er at studentene har for lite erfaring for å få jobber de er utdannet til. Det gis i tillegg uttrykk for at det i deler av fiskeri- og havbruksnæringen er en skepsis til høyt, og akademisk utdannede studenter.⁷

”Man får ikke anerkjennelse for denne utdannelsen i mange miljøer, man får ikke det, fordi man kommer ut og er for akademisk. Man har for lite erfaring, og [det blir sagt at] ”det har vært gjort på den her måten i x- antall år”, så det er ikke bare bare å komme ut.” (NFH-student)

Det oppfattes å være et misforhold mellom jobbene næringen har å tilby og den kompetansen som studentene går ut med i arbeidslivet. Enkelte av jentene var særlig vare

⁷ Tilsvarende uttalelser finnes også i Jamtøy (2002). Der blir det sagt at “[...]noen bedrifter ser fiskerikandidater som overkvalifisert. Mange vil ikke ha en med så god utdanning i en bedrift, fordi man kan snu for mye på hodet.” (2002, s. 74)

for det de oppfatter som en kulturkløft og akademikerskepsis i næringen. Utfordringene blir oppfattet å være større for jentene enn guttene, og enkelte av jentene pekte på at det eksisterer en "gubbekultur" hvor det er vanskelig å få innpass:

"Spesielt for oss som er jenter, fordi det er jo fakta at fiskerinæringa er ganske forgubba. Og kommer du ut der og er akademiker, og jente, og da begynne å revolusjonere fiskerinæringa da trur jeg..."

- [...] Jeg mener det er en av grunnene til at ting tar tid å snu [i næringen] også. Det er ikke alle plasser, men mange bedrifter er veldig forgubba. Det sitter gamle menn som har hatt jobben i x antall år, de er lite åpen for å slippe inn jenter. Styrene består mye av gutter, som er lite oppdatert.

- Det er helt snodig det der. For det må være en av de næringene som er mest fastlåst i de gamle kjønnsrollene." (NFH-studenter)

4.1.4 Kontakter og nettverk avgjør

Studenter som ikke kommer fra lokalsamfunn med fiskeri- og havbruksaktivitet, eller ei har praksis og kontakter i næringen, opplever det som spesielt vanskelig å få innpass i næringen. Flere studenter har hatt problemer med å skaffe seg sommerjobber og praksis innen oppdrettsnæringen fordi "de lokale guttene" eller "nabogutten" ofte prioriteres. Studenter med utdanning og interesse for fiskeri og havbruk får ikke sjansen til å prøve seg.

"Nå har jeg prøvd å få jobb i tre år. [...] Og da er det snakk om å bare kaste fôr over mærekanten, det er ikke noe mer avansert enn det. Og jeg har ikke fått noen jobb." (UMB-student)

"Jeg har tatt 20 telefoner, vil jeg påstå, i alle fall, og en del brev og en del e-mailer og så videre til forskjellige selskaper i det ganske land, og det er det samme svaret hver gang, det er "Nei, sønnen min..." eller "Nei, nabogutten..." eller en eller annen person som ikke har noen ambisjoner i forhold til næringen, men som er der, som sagt, og som har jobbet der i mange, mange år før." (UMB-student)

"I sommer jobbet jeg på et settefiskanlegg og det var kjempeinteressant. Og sjefen synes det var kjempegøy fordi jeg spurte masse om alt fra målinger til vannkvalitet og så videre. Det er sånne spørsmål som den lokale gutten som også hadde jobb der, ikke spurte om." (UMB-student)

For å bekjempe den kulturkløft og akademikerskepsis som studentene oppfatter mellom nyutdannede og næringslivsaktører er det viktig med praksis, erfaringer og samarbeid. Studentene har imidlertid inntrykk av at næringsaktørene ikke ser potensialet ved kortere opphold for studenter i bedriften:

"På akkurat det nivået [i den daglige drift av oppdrettsanlegg], så tror jeg ikke de ser potensialet i det. Ikke ser potensialet i det i løpet av en sommer. Der er det kanskje de store selskapene som har muligheten til å se potensialet. En liten settefisk-oppdretter i Nord-Trøndelag ser kanskje ikke samme potensialet. For han vet at når du har vært der en sommer så er du ferdig, og går videre til noe annet." (UMB-student)

Har du først kontakter så er det enklere. Flere av studentene viser til eksempler på at kontakter kan være viktig for å få jobb i næringen:

"Jeg har vært så heldig at jeg kjente noen som kjente. Og da ringte jeg fikk jeg tilbake at "Uansett så finner vi noe til deg." Så en må på en måte ha en fot innenfor. Og når en da på en måte er kommet forbi, så er det kjempestort innenfor dette her. Men, det blir som de sier, har du ingenting, så er det vanskelig." (UMB-student)

"Jeg har litt kontakter hjemme, så jeg er ikke så redd for at jeg ikke skal få jobb. Det er veldig viktig å ha kontakter." (NFH-student)

4.2 Lærestedene må også gjøre seg mer synlige og attraktive

For at fiskeri- og havbruksnæringen skal ha økt utbytte av fremtidige generasjoner er relasjonsbygging og kompetanseutveksling viktig. Nyutdannede studenter er en meget viktig faktor i kunnskapsoverføringen mellom forskningssystemet og bedriftene (Fiskeri- og kystdepartementet 2004, s. 70). Studentene uttrykker at kontakten mellom de unge, lærestedene (både på lavere og høyere grad) og næringen selv er avhengig av en bedre markedsføring og relasjonsbygging fra lærestedene sin side.

"Fiskerikandidatstudiet er veldig innarbeidet her i Nord-Norge, men jeg har jobbet to år i bedrift i Bergen, og fiskerikandidatstudiet og Fiskerihøgskolen det er helt ukjent. [...] Men det er som du sier at i Nord-Norge så er fiskeri noe helt annet enn sørover. Jeg har vært to år på rad og jobbet med rekruttering i Bergen, jeg har vært på bedriftsbesøk, skolebesøk, og stått på stand. Og når du står for Norges Fiskerihøgskole, så går studentene forbi og "skal du bli fisker..? hehe." [...] For fiskeindustri, da tenker du filetdamer og trøkkførere på kaien. [...] Det er jo geografisk, for i Nord-Norge så er det mer akseptert å være innenfor fiskeri. Men når du kommer sørover så er fiskeri noe som de driver med oppi havgapet, så å si." (NFH-student)

Flere av studentene peker på at navngiving av både på studieretning og fag har noe å si for markedsføring av studiene. Som en av de sier: *"Heter det fisk, så heter det fisk. Det er ingen som vil lese det"* (NFH-student). Selv er studentene svært positive til studiene sine, men mener markedsføring basert på ord som "fisk" i tittelen kan høres snevert og kjedelig ut for de unge. Studentene vektlegger at studiemulighetene og kompetansen som utvikles innenfor marine studieretninger må markedsføres både overfor dagens unge og for næringslivsaktører.

4.3 Oppsummering

Myndighetene vektlegger at marin sektor har stort behov for personer med høyere utdanning, og at næringen i fremtiden vil måtte dyrke talentene, nysgjerrigheten og den innovative kulturen i marin sektor.

Studentene er i dag ikke overbevist om at fiskeri- og havbruksnæringen trenger de. Det kan skiller mellom den generelle tendensen til at studenter i dag i liten grad føler seg ettertraktet som nyutdannede, og den mer spesifikke situasjonen for studenter som vurderer en marin karriere. Det er flere grunner til at studentene ikke føler seg ettertraktet:

- Med unntak av noen få store aktører er næringen "usynlig" for studentene. Mens aktører innen landbruksbasert næringsmiddelindustri og petroleumsindustri viser

seg frem for medstudenter på andre studiespesialiseringer, er fiskeri- og havbruksnæringen så å si fraværende. Studentene kjenner følgelig lite til industriens behov og karrieremulighetene der. Enkelte uttrykker sågar noe resignert at "Det virker som de ikke har bruk for oss".

- Mulighetene innen fiskeri- og havbruksnæringen har endret seg. Da studentene startet sine studier omkring årtusenskiftet var det stor optimisme på næringens vegne. Dette var medvirkende årsak til valg av studievei for flere av studentene. Når de nå står på trappene ut i yrkeslivet fortøner virkeligheten seg annerledes. Det er i dag færre jobber å søke på, og optimismen er ikke like stor. Studenter har god utdanning og stor interesse, men føler seg både overkvalifisert og underkvalifisert på jobbmarkedet. De oppfatter i tillegg en skepsis til høyt (akademisk) utdannede studenter i næringa, noe jentene i undersøkelsen er spesielt vare for.
- Uten praksis er det i dag vanskelig å komme seg inn på jobbmarkedet. Fiskeri- og havbruksnæringen kan synes å være spesielt vanskelig å få innpass i for studenter som ikke kommer fra lokalsamfunn med slik aktivitet eller mangler kontakter i næringen. Flere studenter har hatt problemer med å skaffe seg sommerjobber og praksis innen oppdrettsnæringen fordi "de lokale guttene" eller "nabogutten" ofte prioriteres.

Studentene påpeker at også lærerstedene må være med på å markedsføre studiene og kompetansen som attraktive, både for å rekruttere unge mennesker inn til marine studier og for markedsføre nyutdannet kompetanse overfor næringslivsaktører.

Kapittel 5 Noen anbefalinger fra studentene

”Jeg har vært, og er fortsatt opptatt av å sikre rekruttering av de flinkeste hendene og de klokeste hodene.” (Kyst- og fiskeriminister Svein Ludvigsen)⁸

Vi har i denne rapporten sett at studentene opplever mange barrierer på vei inn i fiskeri- og havbruksnæringen. Hvem har ansvaret for å bidra til å overkomme disse barrierene, og hvordan kan det gjøres i praksis?

Vi ba studentene i fokusgruppene om å gi råd til næringen, myndighetene og utdanningsinstitusjonene. De rådene som presenteres her er konsentrert rundt tre hovedpunkter: Næringens synlighet og image overfor studentene og i opinionen, næringens evne og vilje til å ta vare på den nyutdannede kompetansen, og samarbeid innen marin sektor.

Næringen må bli mer synlig

Studentene ser det som viktig at fiskeri- og havbruksnæringen blir mer synlig, både for studentene og studiestedene, og i samfunnet generelt. Studentene har følgende ønsker og anbefalinger:

- At aktører innen næringen deltar på næringslivsdager, bedriftspresentasjoner o.l. Spesielt de større selskapene bør ha kapasitet til å delta på presentasjoner på studiestedene eller invitere studentene til sine bedrifter.
- At næringen gir dem en pekepinn på hva slags kompetanse den trenger og ønsker fremover. For eksempel kan aktørene foreslå oppgaver og problemstillinger de er interesserte i. Studiestedene eller forelesere kan formidle dette videre til studentene. På denne måten er det lettere for studentene å jobbe med temaer og problemer som næringen finner interessante. Dette er noe både store og små aktører kan gjøre.
- Næringen og myndighetene må jobbe for å øke synligheten av marin virksomhet i det norske samfunn. Dette gjelder både å få frem *hvem, hva og hvor* marin sektor er, og å få økt oppmerksomhet omkring produkter fra marin sektor. Studentene foreslår at det offentlige bør gå inn og støtte opplysningskampanjer og markedsføring av sjømat, på linje med Opplysningskontoret for kjøttts kampanjer (www.matprat.no).
- Næringen må jobbe for et bedre image. Et godt bilde av næringen fører til at studentene og opinionen oppfatter næringen som mer attraktiv.
- Studentene foreslår at studiestedene jobber for at marine fag fremstår som mer interessante: For å trekke til seg studenter nevnes det at nye navn på studiesteder og fag kan være viktig.

Ta vare på kompetansen

For at ungdom og studenter skal se fiskeri- og havbruksnæringen som attraktiv, er det viktig at næringen kjenner sin besøkelsestid og slipper til ny kompetanse. Studentene ønsker:

⁸ <http://www.fhl.no/category/Kompetanseutvikling/category.php?categoryID=98> [10.05.05]

- Vilje til å satse på ny arbeidskraft. Dette inkluderer praksisplasser, sommerjobber og trainee-ordninger. Selv om studentene i undersøkelsen vil gå ut med en høyere akademisk utdanning er de interessert og villige til å begynne på "scratch". De etterlyser muligheten til innpass i bedriftene, og villighet til å satse videre på denne kompetansen i bedriften.
- Mulighet til å få en fot innenfor. Større firma og næringslivsorganisasjoner kan i samarbeid med det offentlige og utdanningsystemet opprette trainee-stillinger. Mindre aktører kan gi studentene en sjanse gjennom sommerjobber og praksisplasser.
- Utvikling av kompetanse på alle nivåer. Grunnlaget for kvalitet og lønnsomhet legges allerede i fangstleddet og på oppdrettsanleggene. Studentene i denne undersøkelsen har høy akademisk utdanning og antar at de selv ikke vil være de som står på mærekanten. Det må legges til rette for utdanning på alle nivåer.

Samarbeid

Økt fokus på samarbeid og kompetansedeling gjennom hele verdikjeden er nødvendig dersom marin sektor skal klare målsetningen om å bli en bærekraftig marin næring bestående av lønnsomme og omstillingsdyktige foretak med høy innovasjons- og nyskapingsevne. Nyutdannede studenter kan være én brobygger mellom utdannings- og forskningsinstitusjonene og næringen i omleggingen til en mer kunnskapsintensiv fiskeri- og havbruksnæring. Studentene foreslår:

- Økt samarbeid med næringsaktører underveis i studiene. Studentene etterlyser praksisplasser og mulighet til sommerjobber. På denne måten kan kontakten mellom studenter og næringen/forvaltningen bygges opp underveis i studiet.
- At aktører innen fiskeri- og havbruksnæringen bygger kontakter med andre deler av verdikjeden og lærer av hverandre, fremfor utelukkende å konkurrere.

Referanser

Fiskeri- og Havbruksnæringens Landsforening (FHL) (2004): *Årsrapport 2004*. FHL.
http://coreweb.nhosp.no/fhl.no/html/files/FHL_aarsrapport_2004.pdf [11.05.05]

Fiskeri- og kystdepartementet (FKD) (2004): *Forslag til strategi for marin verdiskapning*. Utarbeidet av en interdepartemental arbeidsgruppe under Regjeringens utvalg for marin verdiskapning (RMV). Fiskeri- og kystdepartementet.

Forbrukerrådet (2004): *Fremtidens matvaremarked – om utvalg, kvalitet og distribusjon av mat i Norge*. Matpolitiske forbrukerpaneler. Rapport nr. 2. Forbrukerrådet.

Halkier, Bente (2003): *Fokusgrupper*. Samfundslitteratur & Roskilde Universitetsforlag

Hellevik, Ottar (1995): *Sosiologiske metoder*. Universitetsforlaget. Metodebiblioteket

Jamtøy, Ann Iren (2002): *Utdanning og fremtidsutsikter – en markedsundersøkelse blant elever og studenter som har valgt fiskeri- og havbruksnæringen som utdanningsvei*.
<http://www.finko.no/webcronize/images/finko/133.pdf>. [11.05.05]

Krueger, Richard A. & King, Jean. A (1997): *Involving Community Memvers in FocusGroups*. *Fokus Group 'Kit 5*. Sage Publications, International Education and Professional Publisher.

Krueger & Casey (2000): *"A practical guide for applied research."* Sage Publications. International Education and Professional Publisher

Mandag Morgen (2004), Nr. 38. 29. november 2004. *Har havbruksnæringen en fremtid?*

St.meld. nr. 19 (2004-2005). *Marin verdiskapning - Den blå åker*. Fiskeri- og kystdepartementet.

Teknologirådet (2005): *Marin næringsutvikling: fra råstoff- til forbrukerfokus*. Fra rådet til tinget. Nyhetsbrev nr. 10, mai 2005. Teknologirådet.

Wibeck, Victoria (2000): *Om fokuserade gruppeintervjuer som undersökningsmetod*. Studentlitteratur, Lund, Sverige.

Appendiks Nærmere om undersøkelsen

Om fokusgruppe

I denne undersøkelsen ble fokusgruppeintervjuer valgt som hensiktsmessig metode for å undersøke marine studenters holdninger og ambisjoner i forhold til egen og fiskeri- og havbruksnæringens fremtid.

En fokusgruppe innebærer å samle en gruppe mennesker for å diskutere et spesifikt tema. Deltakerne i en fokusgruppe vil være en avgrenset gruppe med representanter for en bestemt målgruppe som man er interessert i å vite noe om. Metoden gir dermed mulighet til å fange opp meninger fra ulike målgrupper dersom man bruker flere fokusgrupper. I en fokusgruppe vil deltakerne få anledning til å diskutere seg imellom, og dermed utnytte dynamikken og interaksjonen i gruppen for å kartlegge bevissthetsgraden av et tema (Krueger & King, 1997, Krueger & Casey, 2000). Et fokusgruppeintervju er således noe mer enn kun et gruppeintervju. En ønsker at samspillet og gruppedynamikken skal frembringe nye tanker blant deltakerne.

Det er ulike måter å utvikle fokusgrupper på. En måte kan være å gjennomføre en samtale med flere forskjellige grupper, slik vi har gjort i dette prosjektet, eller å møte den samme gruppen gjentatte ganger over en viss tid. Valg av prosess er avhengig av tema og formålet med prosjektet. I prosjektet *Marin verdiskapning* ønsket Teknologirådet å fange opp bredde og mangfold i marinstudentenes tanker om marin karriere og marin sektor, ved ulike studiesteder og studieretninger i forskjellige deler av landet.

Hvorfor fokusgruppe?

Fokusgruppe er en form for gruppeintervju, men hvor samtalen i større grad styres av deltakerne enn av en strengt strukturert eller detaljert intervjuguide (Halkier 2003). Fordelene med denne metoden er flere: Det er en kvalitativ metode som egner seg til å få frem holdninger og meninger hos individer, samtidig som det er rom for refleksjon mellom deltakerne. En styrke er at fokusgruppens uforutsigbarhet, som kan være et nyttig verktøy til å sjekke bevissthetsgraden av et tema. Med utgangspunkt i gruppelederens spørsmål er det deltakerne selv som tar diskusjonen videre. Ettersom flere blir intervjuet samtidig, kan deltakerne følge opp hverandres tankebaner og dermed supplere hverandres svar. På denne måten henter man frem synergieffekter.

Fokusgrupper kan være en nyttig metode for å få anledning til å undersøke nærmere hva som ligger til grunn for deltakernes synspunkter og å få svar på "hvorfor" spørsmålene. Videre gir fokusgrupper mulighet til å se hvilke spørsmål deltakerne mener er relevante i forhold til temaet. I en fokusgruppe tvinges deltakerne til å tenke og formulere seg, og kan gi dybde og kontekst til meninger, tanker og erfaringer (Krueger & King, 1997, Wibeck, 2000).

Lik andre forskningsmetoder har også denne metoden sine begrensninger. Det er viktig å påpeke at fokusgruppene har et begrenset antall deltakere og en må derfor være forsiktig med å generalisere ut i fra utvalget (Hellevik, 1995). I og med at gruppedeltakerne selv i stor grad styrer hvilke emner det blir fokusert på, vil gruppediskusjonen i stor grad være påvirket av gruppedynamikken i den bestemte gruppen, og av enkeltpersoner som deltar i den.

Gruppedynamikk og studentenes opplevelse

Alle de fem fokusgruppene i Teknologirådets undersøkelse hadde sin egen dynamikk. I noen av gruppene ble det mer diskusjoner enn i andre. I enkelte av gruppene trengte gruppelederne hovedsakelig å stille de større innledende spørsmålene, for så å følge med og veilede slik at de ønskede områder ble diskutert. I andre grupper ble det mer spørsmål og svar, hvor vi tok runden rundt bordet for å høre hva alle mente.

Studentene gav ikke uventet uttrykk for at det var lettere å snakke om holdninger og tanker omkring egen situasjon og oppfatninger av fiskeri- og havbruksnæringen i dag, enn det var å skulle tro og mene noe om næringen i fremtiden.

På direkte spørsmål var studentene positive til deltakelsen i gruppene. Enkelte gav uttrykk for at det var noe annerledes enn de hadde regnet med. En student uttrykte litt overrasket at "Det ble jo mest en samtale," og ikke et typisk intervju. Andre mente at det var spennende å diskutere fiskeri- og havbruk med studenter fra andre fag. På den måten utøvte de kompetansedeling i praksis. Et par studenter foreslo at det kunne vært en hjelp å få spørsmålene på forhånd, for å kunne tenke igjennom temaene i forkant. Dette var noe vi bevisst hadde valgt bort, for å unngå allerede gjennomdiskuterte tankerekker og "læreboksvær." Vi ønsket umiddelbare reaksjoner. En student sa også at hun håpet å få mer informasjon fra gruppelederne om den forestående stortingsmeldingen om marin næringsutvikling og arbeidet med denne.

Vi tror deltakerne fikk brynet seg på både fremtidsvisjoner og på andres meninger, og vi har inntrykk av at de satte pris på samtaleformen som innfallsport til nye muligheter og ideer.

Deltakerne/utvalg

Regjeringens fokus på omlegging av fiskeri- og havbruksnæringen mot en mer kunnskapsintensiv næring gjorde at Teknologirådet i denne undersøkelsen valgte å snakke med studenter innen marine fag på høyskole- og universitetsnivå. Studenter som utdannes innen marine fag ved Norges Fiskerihøgskole (NFH), Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) og Universitetet for miljø- og biovitenskap (UMB) passer disse kriteriene, og gav i tillegg en spredning i ulike faglige fokus og geografi.

Invitasjon ble sendt til bachelor- og mastergradsstudenter ved marine fag med god hjelp fra studieveiledere og ansatte ved de tre studiestedene. I invitasjonen ble det understreket at vi var interessert i studenter innen marine fag - enten deres fagkombinasjon var naturvitenskapelig, samfunnsvitenskapelig, teknologisk eller designfaglig. Alle studentene som meldte sin interesse fikk mulighetene til å delta. I påmeldingen til undersøkelsen ble de oppfordret å skrive kort om hva de studerte og hvorfor de ønsket å delta i studien.

Det ble satt sammen fem fokusgrupper: 2 ved NFH (til sammen 15 deltakere), 2 ved NTNU (11 deltakere) og 1 ved UMB (9 deltakere). Ved hvert av studiestedene ble gruppene svært sammensatte med tanke på studentenes faglige ferdigheter og ulike fokus. Ved UMB var det flest studenter innen akvakultur og naturforvaltning, ved NTNU jobbet studentene med fag som kjemi, industriell produksjon og kvalitetsteknikk, akvakultur og marin teknikk, ved NFH var det studenter som tok innovasjon, organisasjon og ledelse, marin næringsutvikling, markedsføring og økonomi. En student ved NTNU deltok i fokusgruppeintervjuet som ble holdt ved UMB.

Fokusgruppeintervjuene varte i ca 2 ½ time og ble gjennomført på grupperom ved de tre studiestedene. Et kort spørreskjema ble delt ut i begynnelsen for å gi oss litt bakgrunnsinformasjon om deltakerne. Selve fokusgruppeintervjuet var temabasert, med todelt hovedfokus: Studentenes tanker omkring egen karriere, og studentenes tanker omkring marin sektor.

Geografi

Studenter med oppvekst i alle kanter av landet var representert; fra Finnmark i Nord til Agder-fylkene i sør, og fra Hordaland i vest til Hedmark i sørøst. Totalt 15 av 19 fylker er representert. Studentene kom både fra kystkommuner *med* fiskeri-/havbruksaktivitet (19 stykker), kystkommuner *uten* slik aktivitet i stor grad (5 stykker) og fra innlandskommuner (5 stykker).

Med hensyn på geografi var studentene ved NFH mest homogene. Det var der få studenter som ikke kom fra de nordlige fylkene.

Alder, kjønn, utdannings- og yrkesbakgrunn

Studentene varierte i alder fra 21-50 år. Det var til sammen 13 mannlige og 16 kvinnelige studenter som deltok i undersøkelsen.

De fleste har allmennfaglig utdanning (25 stykker), mens noen få har bakgrunn fra yrkesfaglig utdanning (4 stykker).

17 av de 29 studentene har ikke hatt jobberfaringer fra fiskeri- og havbruksnæringen; 5 har hatt sommerjobber innen næringen; 2 har hatt deltidsjobb; og 5 har hatt heltidsjobb. Fem av studentene oppgav at deres jobberfaring innen fiskeri og havbruk har vært avgjørende for valg av den utdanningen de nå tar.

Om begrepsbruk

Som beskrevet i innledningskapittelet brukte vi begrepsparet "fiskeri- og havbruk" til å dekke alle ledd i verdiskjeden innen marin sektor. Som en del av undersøkelsen spurte vi også studentene om hvordan de oppfattet disse begrepene, og hvorvidt de brukte andre begreper. "Oppdrett," "akvakultur" og "havbruk" ble av flere brukt om hverandre, og stort sett som synonyme begreper. Ordet "fiskerinæringen" ble av og til brukt som fellesbetegnelse for både fiskeri- og havbruksnæringen.

Selv om studentene fant det uproblematisk å bruke begrepene "fiskeri- og havbruk" i intervjuene, var det ikke alle studentene som følte en tilhørighet og identitet i forhold til dette begrepsparet. Spesielt gjaldt dette studenter innen marin biologi, marin bioteknologi og marin næringsmiddelproduksjon. "Fiskeri- og havbruk" ble i større grad assosiert med primærnæringene knyttet til fiske, fangs og oppdrett, samt foredling og salg. Enkelte gav uttrykk for at deres bruk av begrepsparet "fiskeri- og havbruk" vanligvis ikke inkluderte deres egne interessefelt: utvikling av nye marine produkter, næringsmiddelproduksjon, produktdesign, markedsarbeid, og offentlig forvaltning.